

УДК 343.16

А.В. Пономаренко,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню питань, пов'язаних із реалізацією процесуальних повноважень слідчих у кримінальному провадженні. Проаналізовано правові норми, що регламентують повноваження слідчого. Визначено коло проблемних питань, які обмежують самостійність слідчого під час виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Сформульовано обґрунтовані пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо розширення процесуальних повноважень слідчих у кримінальному провадженні.

Ключові слова: слідчий, процесуальні повноваження, кримінальне провадження, реалізація, процесуальні рішення.

Стаття посвящена исследованию вопросов, связанных с реализацией процессуальных полномочий следователей в уголовном производстве. Проанализированы правовые нормы, регламентирующие полномочия следователя. Определен круг проблемных вопросов, которые ограничивают самостоятельность следователя при выполнении процессуальных действий и принятии процессуальных решений. Сформулированы обоснованные предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства о расширении процессуальных полномочий следователей в уголовном производстве.

Ключевые слова: следователь, процессуальные полномочия, уголовное производство, реализация, процессуальные решения.

Сучасний стан боротьби зі злочинністю та реальний стан захищеності прав, свобод і законних інтересів особи від злочинних та інших протиправних посягань залежить від ефективної діяльності органів досудового розслідування, зокрема слідчих підрозділів. Адже саме слідчі є ключовими суб'єктами кримінального провадження, на які покладається обов'язок щодо вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1], від яких залежить якість проведення досудового розслідування. Для цього вони наділяються державно-владними повноваженнями, які вказують, як діяти слідчому в тій чи іншій процесуальній ситуації, що виникає під час розслідування кримінальних правопорушень.

Необхідно зазначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України визначає слідчого як процесуально самостійного суб'єкта кримінального провадження (ч. 5 ст. 40 КПК), який всебічно, повно та неупереджено досліджує

всі обставини кримінального провадження. Водночас аналіз комплексу правових норм, що регламентують повноваження слідчого, а також практики застосування цих норм свідчить, що після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України самостійність слідчого суттєво обмежена. Так, здебільшого, під час виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень слідчий перебуває в процесуальній залежності від прокурора, слідчого судді, керівника органу досудового розслідування. Також кардинально змінено підходи до методів взаємодії слідчих з оперативними підрозділами та іншими уповноваженими підрозділами Національної поліції. Зазначене зумовлює актуальність і важливість наукового дослідження широкого кола питань, пов'язаних із проблемою реалізації процесуальних повноважень слідчих у кримінальному провадженні, оскільки від їх вирішення залежить удосконалення правової регламентації і практики усїєї кримінальної процесуальної діяльності, а також здійснення правосуддя.

Необхідно відзначити, що питання реалізації слідчими повноважень у кримінальному провадженні неодноразово досліджувалися в роботах Я. Баршева, С. Вікторського, В. Даневського, А. Коні, І. Фойницького (дореволюційний період); С. Альперта, Ю. Грошевого, Ф. Фаткулліна та інших (радянський період). У новітній період науковий інтерес із зазначеної тематики становлять роботи О. Александрова, О.В. Бауліна, Н. Карпова, О. Кіпера, М. Сірого, С. Стахівського та багатьох інших учених.

Вагомий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики є безперечним. Проте в умовах докорінних змін кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики це питання набуває ще більшої гостроти й актуальності. Тому метою статті є дослідження питань, пов'язаних із проблемою реалізації слідчими процесуальних повноважень у кримінальному провадженні та запропонування шляхів їх вирішення.

Відповідно до ч. 5 ст. 40 КПК України, слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Основний прояв процесуальної самостійності слідчого знаходить у наданих йому законом процесуальних повноваженнях.

Обсяг повноважень слідчого органу досудового розслідування визначено в низці нормативно-правових актів, серед яких ключову роль посідають положення КПК України. Передусім йдеться про ст. 40 КПК України, відповідно до якої слідчий уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, передбачених КПК; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК; за результатами розслідування приймати підсумкові процесуальні рішення (складати обвинувальний акт, клопотання щодо звернення до суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Проте цей перелік не є вичерпним, оскільки в п. 9 цієї ж статті вказано, що слідчий здійснює й інші повноваження, передбачені КПК.

Зазначені повноваження слідчого реалізуються через відповідні процесуальні рішення, які матеріалізуються у відповідних процесуальних документах, серед яких: постанова, клопотання, обвинувальний акт, доручення, повідомлення, виклик,

вимога, розпорядження, запит про міжнародну правову допомогу, прохання про тимчасову передачу особи тощо [2, с. 4].

На перший погляд можна стверджувати, що законодавець наділив слідчого широким спектром повноважень. Проте, здійснивши порівняльний аналіз ст. 40 КПК 2012 р. та ст. 114 КПК 1960 р. [3], можна дійти висновку, що процесуальні повноваження слідчого суттєво обмежені проти попереднього КПК України. Це впливає на зменшення ефективності та оперативності проведення досудового розслідування і, як наслідок, унеможливлення виконання завдань кримінального провадження.

Далі слід зупинитись на розгляді найбільш проблемних питань, які виникають у слідчих під час реалізації їх повноважень.

Так, однією зі слідчих (розшукових) дій є освідування особи, яка проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК освідування проводиться на підставі постанови прокурора та за необхідності за участю судово-медичного експерта або лікаря. Водночас слід зауважити, що в КПК України 1960 р. винесення постанови про провадження освідування було прерогативою слідчого – посадової особи, яка безпосередньо здійснювала досудове розслідування, проводила необхідні слідчі дії та несла за них повну відповідальність. Цієї позиції дотримуються нині законодавці Республіки Білорусь (частина 1 статті 206 КПК) [5] та Російської Федерації (частина 2 статті 179 КПК Російської Федерації) [4]. У частині 2 статті 119 КПК Республіки Молдова [6] регламентується проведення освідування органом кримінального переслідування лише в разі наочного вчинення злочину з подальшим повідомленням судді. У США, де освідування як самостійну процесуальну дію не визначено, а охоплено поняттям “особистий обшук”, відповідну процесуальну дію щодо поверхневого огляду тіла людини, огляду її рук, відібрання зразків волосся проводять без отримання ордера [7].

Вважаємо, що рішення про проведення освідування, яке фіксується у відповідній постанові, має приймати особа, яка проводить досудове розслідування. Це забезпечить економію часу і сприятиме ефективності кримінального провадження. Адже для отримання дозволу на проведення освідування слідчі вимушені витрачати багато часу, що, своєю чергою, може призвести до втрати доказів і вплинути на якість досудового розслідування. Тож, на нашу думку, винесення постанови про проведення освідування виключно прокурором (ст. 241 КПК України) не відповідає вимогам практики і призводить до затягування часу на проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Звертатися за таким дозволом було б доречним за необхідності проведення лише примусового освідування, ураховуючи гарантування під час застосування заходів процесуального примусу законних прав осіб, яких стосується ця процесуальна дія. Вважаємо це положення логічним, оскільки фактично слідчий вимушений у будь-якому випадку отримувати дозвіл прокурора на проведення освідування, а потім пропонувати особі добровільно пройти освідування.

Крім того, практичний досвід розслідування кримінальних проваджень вказує на необхідність закріплення в КПК України можливості провести освідування будь-якої особи, у тому числі й особи, статус якої на момент його проведення визначити неможливо.

Враховуючи викладене, пропонуємо внести зміни до ч. 1, 2 ст. 241 КПК України і викласти в такій редакції:

“1. Слідчий, прокурор здійснює освідчування особи для виявлення на її тілі, одязі, в якому вона перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

2. Освідчування здійснюється на підставі постанови слідчого або прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря, спеціаліста. Освідчування, яке супроводжується оголенням освідчуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідчується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутніми при освідчуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню.

3. Перед початком освідчування особі пропонується добровільно пройти освідчування, а в разі її відмови освідчування проводиться примусово на підставі постанови слідчого або прокурора”.

Слід звернути увагу, що на сьогодні КПК України містить положення, які не дозволяють повною мірою здійснювати роботу з ефективного збирання доказів та виконувати завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, щодо забезпечення швидкого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності.

Насамперед це стосується огляду житла чи іншого володіння особи, оскільки відповідно до положень КПК України він здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто лише на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК) України. При цьому добровільна згода особи, яка є власником майна, не звільняє слідчого від зобов'язання звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали.

Статтею 233 КПК України визначено загальні правила проникнення до житла чи іншого володіння особи, згідно з якими слідчий може це зробити лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або в невідкладних випадках, пов'язаних із урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються в учиненні злочину. При цьому в останніх випадках слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

Слід зауважити, що в окремих випадках така ситуація не дає можливості слідчим належним чином здійснювати слідчі (розшукові) дії. Мають місце непоодинокі випадки, за яких повідомлення про вчинення злочину надходить не від потерпілих, а від сторонніх осіб. Особливо поширеними є випадки повідомлень сусідів про крадіжки з дачних будинків. У такому випадку слідчий, який у складі слідчо-оперативної групи прибуває на місце події, не має правових підстав для проведення огляду в приміщенні і змушений тривалий час чекати приїзду власників житла.

З метою вирішення зазначеного питання вважаємо доцільним у ст. 237 КПК України передбачити: “огляд, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з керівником органу досудового розслідування, яке розглядається в порядку, передбаченому цим Кодексом, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Для проведення у невідкладних випадках огляду місця події в житлі чи іншому володінні особи, який здійснюється за її заявою або повідомленням про

вчинене щодо неї кримінальне правопорушення, а так само в разі відсутності цієї особи або неможливості отримати від неї згоду на проведення невідкладного огляду місця події, ухвали слідчого судді не потребується.

У невідкладних випадках слідчий у протоколі огляду обов'язково зазначає причини, що обумовили проведення огляду без ухвали слідчого судді, та протягом доби з моменту проведення цієї дії повідомляє про здійснений огляд житла чи іншого володіння особи та його результати прокурора”.

На сьогодні потребує законодавчого врегулювання питання щодо проведення експертизи. Це зумовлено тим, що Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII “Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів” [8] була змінена редакція низки положень КПК України, зокрема ч. 1 ст. 242 КПК України. До внесення змін ч. 1 ст. 242 КПК України передбачало, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Так, з настанням змін у законі, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Що стосується думки представників обвинувачення в особі слідчих, то такі зміни в КПК України призводять до деяких недоліків в організаційному та процесуальному порядку під час кримінального провадження. *По-перше*, слідчий витрачає час на звернення до слідчого судді про залучення експерта для проведення експертизи в кримінальному провадженні, а в подальшому і розгляд клопотання в суді. *По-друге*, слідчий вимушений довго чекати на проведення самої експертизи. Така ситуація унеможлиблює проведення процесуального затримання особи, яка має при собі наркотичні засоби, зброю, вибухові речовини тощо. Адже для підтвердження того, що це дійсно є зброя, вибухові речовини або наркотичні засоби, потрібен висновок експерта. За відсутністю такого висновку слідчий вимушений звільнити особу.

На нашу думку, запропоновані Законом України № 2147-VIII [8] зміни щодо визначення нового порядку призначення експертиз під час здійснення кримінального провадження є необґрунтованими, оскільки зміни до ст. 242 КПК України суперечать нормі, внесеної цим же Законом, зокрема доповнено новою статтею 71 (Підстави проведення судової експертизи) Закон України “Про судову експертизу”, відповідно до якої підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб.

З метою вирішення зазначеної проблеми вважається доцільним у невідкладних випадках призначати експрес-дослідження вилучених предметів. Це допоможе швидкому встановленню приналежності виявлених предметів до досліджуваної події та їх придатність для одержання наступної діагностичної інформації. Результати експрес-дослідження мають міститися в довідці експерта, яка повинна мати безпосереднє доказове значення.

Для цього необхідно передбачити в КПК України норму про надання слідчим права на самостійне залучення експерта для проведення експрес-дослідження

при здійсненні вилучень, тобто при провадженні таких процесуальних дій, як тимчасовий доступ до речей і документів, та тимчасове вилучення майна.

На сьогодні виникає необхідність у розширенні повноважень слідчого в частині надання можливості давати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій не лише оперативним підрозділам, а й іншим уповноваженим підрозділам Національної поліції (наприклад, дільничним офіцерам поліції, патрульним). У зв'язку з цим пропонується внести зміни до диспозицій статей 40 та 41 КПК України, доповнивши словами *“та інших уповноважених підрозділів”*.

Отже, аналіз правових норм, що регламентують повноваження слідчого у кримінальному провадженні, дозволив дійти висновку про те, що під час виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень самостійність слідчого обмежена. Така ситуація не відповідає потребам практики протидії злочинності в сучасних умовах і викликає необхідність законодавчого перегляду таких положень.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне внести зміни до чинного кримінального процесуального законодавства щодо розширення повноважень слідчого. Зокрема пропонується: проводити освідування на підставі постанови слідчого; у невідкладних випадках проводити огляд місця події в житлі чи іншому володінні особи без ухвали слідчого судді; залучати експерта для проведення експрес-дослідження при здійсненні вилучень, тобто при провадженні таких процесуальних дій, як тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна; давати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій не лише оперативним підрозділам, а й іншим уповноваженим підрозділам Національної поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran522#n522> (дата звернення: 05.04.2018).
2. *Лисецький О.О.* Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2018. 244 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон УРСР від 28 груд. 1960 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2. Ст. 15.
4. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации: от 18 дек. 2001 р. № 174-ФЗ; в ред. от 3 апр. 2017 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/8b0654dc35046d15c3f9fd1a2cf30cd3269d2837 (дата звернення: 05.04.2018).
5. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь: принят 24 июня 1999 г. № 295-З. URL: <http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295> (дата обращения: 05.04.2018).
6. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова: принят 14 марта 2003 р. URL: http://pravo.org.ua/files/____.pdf (дата звернення: 05.04.2018).
7. *Садова Т.В.* Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів: монографія / за ред. доц. С. М. Смокова. Івано-Франківськ, Надвірна: ЗАТ “Надвірнянська друкарня”, 2011. 176 с.
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 05.04.2018).

REFERENCES

1. The Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13. 2012. No 4651-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. No 9–10, 11–12, 13. Art. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran522#n522> (Date of Application: 05.04.2018) [in Ukrainian].
2. *Lysetskyi O.O.* (2018) Slidchyi yak subiekt kryminalnoho provadzhennia. “Investigator as a Subject of Criminal Proceedings”: thesis ... cand. of Law: 12.00.09. Kyiv. 244 p. [in Ukrainian].

3. The Code of Criminal Procedure of Ukraine: Law of the USSR of December 28. 1960. Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. 1961. No 2. Art. 15 [in Ukrainian].
4. The Code of Criminal Procedure of the Russian Federation: dated 18 December. 2001. No 174-FZ; in ed. from Apr 3, 2017. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/8b0654dc35046d15c3f9fd1a2cf30cd3269d2837 (Date of Application: 05.04.2018) [in Russian].
5. Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus: adopted on June 24, 1999. No 295-3. URL: <http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900295> (Date of Application: 05.04.2018) [in Russian].
6. The Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova: adopted on March 14, 2003. URL: http://pravo.org.ua/files/____.pdf (Date of Application: 05.04.2018) [in Russian].
7. *Sadova T.V.* (2011) *Obmezhennia prav i svobod u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy ta derzhav anhlo-amerykanskoj pravovoi systemy v konteksti mizhnarodnykh standartiv. "Restrictions of Rights and Freedoms in Criminal Justice of Ukraine and the States of the Anglo-American Legal System in the Context of International Standards": monograph / editor S.M. Smokova. Ivano-Frankivsk, Nadvirna: ZAT "Nadvirna Printing House". 176 p. [in Ukrainian].*
8. On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine; Law of Ukraine dated October 3, 2017. No 2147-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147_-19 (Date of Application: 05.04.2018) [in Ukrainian].

UDC 343.16

A.V. Ponomarenko,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

PROCEDURAL POWERS OF AN INVESTIGATOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Paper is devoted to the study of issues related to the implementation of procedural powers of investigators in criminal proceedings. The legal norms governing the powers of the investigator are analyzed. Having conducted a comparative analysis of the CPC 2012 and the CPC 1960, the author drew the conclusion that the procedural powers of the investigator nowadays are significantly limited, compared to the previous CPC of Ukraine. This affects the reduction of the effectiveness and efficiency of the pre-trial investigation and, as a result, makes it impossible to fulfill the tasks of criminal proceedings.

It was considered that the provision regarding the issuance of a decision to conduct an investigation exclusively by a prosecutor (Article 244 of the CPC of Ukraine) does not meet the requirements of practice and leads to delaying the time for conduction of this investigative (search) action. In this regard, it is suggested to conduct an exploration on the basis of an order of the investigator, if it doesn't concern a compulsory education.

It is suggested to foresee in the CPC the provision for the stipulation of a thing that in case of urgent cases, an examination of the place of the event in a dwelling or other possession of a person carried out on his application or a notification of a criminal offense committed against him, as well as in the case of an absence of this person or an inability to obtain from his consent to an urgent review of the scene, the judge's order is not required.

It is expedient to provide investigative right to independently involve an expert for conducting an express investigation in the process of seizure, that is, in the course

of conducting such procedural actions as a temporary access to things and documents and temporary seizure of a property.

The emphasis is placed on the need to extend the powers of the investigator in regard to the possibility of ordering investigative (search) actions not only to operational units, but also to other authorized departments of the National Police (for example, district police officers, patrols etc.).

Keywords: investigator, processual authorities, criminal proceedings, implementation, processual decisions.

Отримано 02.10.2018